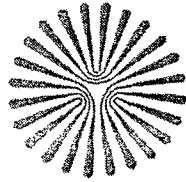

۸۷/۱/۱۰۵۴۱۸
۸۷/۱/۲۱

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات

گروه علمی علوم انسانی

عنوان پایان نامه:

ویژگیهای انسان کامل در عرفان از دیدگاه عطار

استاد راهنما:

خانم دکتر فاطمه معین الدینی

استاد مشاور:

آقای دکتر علی زمانی

نگارش:

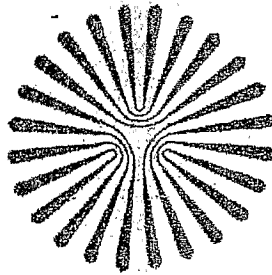
سید حجت جعفری

پاییز ۸۶

۱۰ ۵۸۸۳

کتابخانه
ادبیات فارسی
دانشگاه پیام نور

۲۳ / ۹ / ۱۳۸۷

دانشگاه پیام نور

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

بسمه تعالی

تصویب پایان نامه / رساله

پایان نامه / رساله تحت عنوان "وثرگیریهای انسان کامل در عرفان از دیدگاه عطار" که توسط ^{م. هجری} ^{اصوهان} تهیه و به هیات داوران ارائه گردیده است مورد تأیید می

باشد. تاریخ دفاع: ۳۰/۴/۸۷ نمره: ۱۸/۵ درجه ارزشیابی: ع

اعضای هیات داوران:

نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبۀ علمی	امضاء
۱- دکتر فاطمه معنی الدینی	استاد راهنما	استادیار	
۲- دکتر علی زمانی	استاد مشاور	استادیار	
۳- دکتر محمد رضا نصر اصفهانی	استاد داور خارجی	استادیار	
۴- دکتر حمید رضا قانونی	استاد داور داخلی	استادیار	
۵- دکتر محمد رضا مزرایی	نماینده گروه آموزشی	استادیار	

01

تقدیم به همه پویندگان راه کمال و جویندگان طریق سعادت

«جعفری»

چکیده

رسالة حاضر به منظور بررسی ویژگیهای انسان کامل و مفاهیم وابسته به آن از دیدگاه عطار و در آثار جاودانه وی به ویژه منطق الطیر به شیوه سند کاوی یا کتابخانه ای و اطلاعات به دست آمده پس از طبقه بندی روش تحلیلی - توصیفی ارائه شده است.

براساس یافته های این پژوهش، از دیدگاه عرفان، انسان کامل هدف نهایی خلقت و چکیده آفرینش الهی است و در هیچ دوره ای زمین از وجود او تهی نبوده و در واقع قوام و بقای موجودات و نظام آفرینش به وی وابسته است مصداق اتم و اکمل انسان کامل در اندیشه های عرفانی پیامبر اکرم (ص) و در زمان حاضر امام زمان حضرت مهدی موعود (ع) است.

از انسان کامل با تعبیر گوناگون یاد شده، نظیر انسان برتر، خلیفه الله، ولی، پیر، شیخ، اوتاد، ابدال، امام، خضر، اکسیر اعظم، جام جهان نما و... که در حقیقت بیانگر مراتب وی می باشد.

اهمیت پژوهش حاضر در آن است که انسان در مرکز تربیت عرفانی قرار می گیرد و ارائه طریقی به وی جهت دست یابی به مراتب کمال و جهت نظر عرفاست طبیعتاً این سلوک و وصول بدون وجود پیر یا انسان کامل و بهره مندی از راهنمایی های وی امکان پذیر نیست.

از این رو درک نقش انسان کامل و شناخت ویژگیها و صفات او به منظور آراسته شدن به آنها از وظایف اولیه و در عین حال اصلی سالکان الی الله است.

درباره این موضوع و آنچه در پیرامون و حاشیه آن قرار می گیرد مطالب بسیار زیادی در کتب مختلف نگاشته شده است، در این پایان نامه تلاش گردید که مفاهیم مربوط به انسان کامل به صورتی که منسجم و با تکیه بر آثار عطار است جمع بندی و گردآوری شود.

واژگان کلیدی:

عرفان، انسان کامل، عطار، ویژگیهای انسان کامل، شگردهای توصیف و ویژگیهای انسان کامل

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	۱-۱ درآمد.....
۳	۲-۱ بیان مسأله.....
۴	۳-۱ سوالات اصلی تحقیق.....
۴	۴-۱ فرضیه ها.....
۵	۵-۱ هدف ها.....
۵	۶-۱ کاربردهای مورد انتظار.....
۵	۷-۱ نوع تحقیق.....
۶	۸-۱ روش تحقیق.....
۶	۹-۱ روش و ابزار گردآوری اطلاعات.....
۶	۱۰-۱ مراحل انجام کار.....

فصل اول : شرح حال و آثار عطار

۹	۱-۱ زندگی عطار.....
۱۱	۲-۱ نگاهی به عصر عطار.....
۱۲	۳-۱ تصوف عطار.....
۱۴	۴-۱ تعریف انسان کامل از دیدگاه عطار.....
۱۵	۵-۱ ویژگی های آثار.....
۱۶	۶-۱ آثار.....
۱۶	۱-۶-۱ دیوان اشعار.....
۱۶	۲-۶-۱ منطق الطیر.....
۱۷	۳-۶-۱ الهی نامه.....
۱۷	۴-۶-۱ مصیبت نامه.....
۱۷	۵-۶-۱ تذکره الاولیا.....

فصل دو

- ماهیت انسان..... ۲۰
- ۱-۲ ماهیت انسان از دیدگاه روانکاوان..... ۲۰
- ۱-۱-۲ ماهیت انسان از دیدگاه فروید..... ۲۰
- ۲-۱-۲ ماهیت انسان از دید دیگر روانکاوان..... ۲۰
- ۲-۲ ماهیت انسان از دیدگاه انسان گرایان..... ۲۱
- ۳-۲ ماهیت انسان از دیدگاه رفتار گرایان..... ۲۱
- ۴-۲ ماهیت انسان از دیدگاه روانشناسی گشتالت..... ۲۲
- ۵-۲ ماهیت انسان از دیدگاه اسلام..... ۲۳
- ۶-۲ مقایسه نظرگاههای مختلف روانشناسی و اسلام در مورد ماهیت انسان..... ۲۳

فصل سوم: خلقت انسان

- ۱-۳ درآمد..... ۲۶
- ۲-۳ اسطوره های خلقت انسان..... ۲۸

فصل چهارم: جنبه های وجود انسان

- ۱-۴ انواع نفس..... ۳۳
- ۱-۱-۴ کشتن نفس یگانه راه کمال..... ۳۴
- ۲-۱-۴ نفس لوامه..... ۳۵
- ۳-۱-۴ نفس مطمئنه..... ۳۶
- ۴-۱-۴ نفس ناطقه..... ۳۶

فصل پنجم: مقام و موقعیت انسان در نظام آفرینش

- ۱-۵ درآمد..... ۳۹
- ۲-۵ طبقات مردم..... ۴۰
- ۳-۵ هدف آفرینش..... ۴۳
- ۴-۵ قوای الهی - حیوانی - طبیعی..... ۴۶
- ۵-۵ درجات وجود..... ۵۰
- ۶-۵ انواع روح..... ۵۱

- ۵۲..... ۷-۵ جنبه های وجود انسان.....
- ۵۳..... ۸-۵ عظمت مقام انسان از دیدگاه عطار.....

فصل ششم: پیشینه انسان کامل

- ۵۷..... ۱-۶ کلیاتی از طرح مسئله و پیشینه انسان کامل.....
- ۶۰..... ۲-۶ از دیدگاه، تصوف و عرفان اسلامی.....
- ۶۱..... ۱-۲-۶ نظریه ابن عربی.....
- ۶۲..... ۲-۲-۶ انسان کامل از دیدگاه نسفی.....
- ۶۳..... ۳-۲-۶ نظریه شمس تبریزی.....
- ۶۴..... ۴-۲-۶ نظریه مولانا.....
- ۶۵..... ۵-۳-۶ نظریه صدرالمآلهین.....
- ۶۷..... ۴-۶ لزوم برخورداری از پیر و جایگاه پیر در عرفان.....
- ۷۰..... ۵-۶ عالم صغیر و عالم کبیر.....
- ۷۱..... ۱-۵-۶ انسان به تعبیری عالم صغیر و به تعبیری عالم کبیر است.....
- ۷۲..... ۲-۵-۶ انسان عالم کبیر.....
- ۷۵..... ۶-۶ کمال انسان.....
- ۷۶..... ۷-۶ تفاوت مراتب انسانها.....
- ۷۷..... ۸-۶ تأثیر نظریه انسان کامل در شعر فارسی قرن ششم به بعد.....
- ۷۸..... ۹-۶ کلمه الاهیة یا حقیقت محمدیه، ریشه نظریه انسان کامل در عقاید ابن عربی.....
- ۷۹..... ۱۰-۶ پیدایش مفهوم انسان کامل.....
- ۸۱..... ۱-۱۰-۶ اوصاف ولی الله اعظم.....
- ۸۱..... ۲-۱۰-۶ ولی الله.....
- ۸۱..... ۳-۱۰-۶ خلیفه الله.....
- ۸۲..... ۴-۱۰-۶ قطب زمان.....
- ۸۲..... ۵-۱۰-۶ مصلح بریه الله.....
- ۸۲..... ۶-۱۰-۶ معدن کلمات الله.....
- ۸۲..... ۷-۱۰-۶ حجت الله.....

- ۸-۱۰-۶ عقل مستفاد ۸۲
- ۱۰-۶ مؤید روح القدس ۸۲
- ۱۰-۱۰-۶ صاحب مرتبه قلب ۸۳
- ۱۱-۶ واصل کیست؟ ۸۴
- ۱۲-۶ حضرات خمس ۸۵
- ۱۳-۶ معنی اسم و صفت در مورد خداوند ۸۶
- ۱۴-۶ قطب - ابدال - خضریان (مراتب اولیا) ۸۷
- ۱۵-۶ معنی کامل ۸۷

فصل هفتم: راههای دستیابی به کمال انسانی

- ۱-۷ درآمد ۹۲
- ۲-۷ پیروی از پیر ۹۲
- ۳-۷ مبارزه با نفس ۹۲
- ۴-۷ تهذیب اخلاق ۹۴
- ۵-۷ خودشناسی ۹۵
- ۶-۷ تفکر در آفرینش خود ۹۶
- ۷-۷ عبادت و بندگی ۹۷
- ۸-۷ رفع حجاب ها ۹۸
- ۹-۷ توکل ۱۰۰

فصل هشتم: ویژگی های انسان کامل از دیدگاه عطار

- ۱-۸ درآمد ۱۰۳
- ۱-۱-۸ آینه حق ۱۰۳
- ۲-۱-۸ قطب عالم ۱۰۵
- ۳-۱-۸ عالم اکبر ۱۰۶
- ۴-۱-۸ منشأ ظهور عالم ۱۰۸
- ۵-۱-۸ جامع اسمای الهی ۱۰۹
- ۶-۱-۸ صاحب علم لدنی ۱۱۶

- ۱۲۲..... ۷-۱-۸ ولایت تکوینی
- ۱۲۲..... ۱-۷-۱-۸ خلق به همت
- ۱۲۵..... ۲-۷-۱-۸ ترجمان دل سالک
- ۱۲۶..... ۳-۷-۱-۸ اکسیر حیات
- ۱۲۷..... ۴-۷-۱-۸ تصرف در زمان
- ۱۲۸..... ۲-۸ ویژگیهای انسان کامل در عرفان عملی از دیدگاه عطار
- ۱۳۰..... ۱-۲-۸ پابندی به شریعت
- ۱۳۴..... ۲-۲-۸ تهذیب نفس
- ۱۳۶..... ۳-۲-۸ بدگمانی و سوء ظن به نفس
- ۱۴۲..... ۱-۳-۲-۸ اثرات مبارزه با نفس
- ۱۴۲..... ۱-۱-۳-۲-۸ استواری شخصیت
- ۱۴۳..... ۲-۱-۳-۲-۸ خودشناسی
- ۱۴۳..... ۳-۱-۳-۲-۸ رسیدن به حیات پایدار
- ۱۴۴..... ۴-۱-۳-۲-۸ بینایی چشم دل
- ۱۴۴..... ۲-۳-۲-۸ راههای تهذیب نفس
- ۱۴۵..... ۱-۲-۳-۲-۸ جوع
- ۱۴۷..... ۲-۲-۳-۲-۸ صُمت
- ۱۴۸..... ۱-۲-۲-۳-۲-۸ دلایل تأکید برصُمت
- ۱۴۸..... ۱-۱-۲-۲-۳-۲-۸ کنترل زیان از گناه
- ۱۴۸..... ۲-۱-۲-۲-۳-۲-۸ آگاهی به اسرار باطنی
- ۱۴۹..... ۳-۱-۲-۲-۳-۲-۸ عدم درک سخنان عرفا از سوی مردم عامی
- ۱۵۰..... ۴-۱-۲-۲-۳-۲-۸ انس به دم زدن با حق
- ۱۵۰..... ۵-۱-۲-۲-۳-۲-۸ ضعف و ناتوانی آدمی در شناخت اسرار الهی
- ۱۵۱..... ۳-۲-۳-۲-۸ سَهَر
- ۱۵۳..... ۴-۲-۳-۲-۸ غزلت
- ۱۵۳..... ۵-۲-۳-۲-۸ ذکر

- ۱۵۹.....۶-۱-۲-۲-۸ یاد مرگ
- ۱۶۰.....۴-۲-۸ تخلیق به اخلاق الهی
- ۱۶۱.....۱-۴-۲-۸ رحم و شفقت نسبت به خلق
- ۱۶۳.....۲-۴-۲-۸ پاکی و کرم و لطف
- ۱۶۳.....۳-۴-۲-۸ انصاف
- ۱۶۴.....۴-۴-۲-۸ صدق و اخلاص
- ۱۶۴.....۵-۴-۲-۸ حرکت و تلاش مداوم
- ۱۶۶.....۶-۴-۲-۸ خوش خلقی
- ۱۶۷.....۷-۴-۲-۸ وارسنگی و آزادی
- ۱۶۸.....۸-۴-۲-۸ سخاوت
- ۱۶۹.....۹-۴-۲-۸ عیب پوشی از دیگران
- ۱۷۱.....۱۰-۴-۲-۸ علو همت
- ۱۷۲.....۱۱-۴-۲-۸ رضا
- ۱۷۳.....۱۲-۴-۲-۸ حلم
- ۱۷۵.....۱۳-۴-۲-۸ تواضع
- ۱۷۶.....۱۴-۴-۲-۸ وفای به عهد
- ۱۷۶.....۱۵-۴-۲-۸ حضور پیوسته در پیشگاه حق
- ۱۷۷.....۱۶-۴-۲-۸ مناجات و تضرع
- ۱۷۹.....۵-۲-۸ ارشاد خلق
- ۱۸۱.....۳-۸ عالم در انسان
- ۱۸۵.....نتیجه گیری
- ۱۸۶.....فهرست منابع

علی یا انسان کامل

یا علی نام تو بردم نه غمی ماند و نه همی / بابی انت وامی
گوئیا هیچ نه همی به دلم بوده نه غمی / بابی انت وامی
تو که از مرگ و حیات این همه فخری و مباهات / علی ای قبله حاجات
گویی آن دزد شقی تیغ نیالوده به سمی / بابی انت وامی
گویی آن فاجعه دشت بلا هیچ نبوده است / در این غم نگشوده است
سینه هیچ شهیدی نخراشیده به سمی / بابی انت وامی
حق اگر جلوه با وجه اتم کرده در انسان / کان نه سهل است ونه آسان
به خود حق که تو آن جلوه با وجه اتمی / بابی انت وامی
منکر عید غدیر خم و آن خطبه و تنزیل / کروکورا است و عزازیل
با کروکور چه عیدی، چه غدیری و چه خمی / بابی انت وامی
تو کم و کیف جهانی و به کمبود تودنیا / از ثری تا به ثریا
شروشور است و دگر هیچ نه کیفی و نه کمی / بابی انت وامی
آدمی جامع جمعیت و موجود اتم است / گر به معنای اعم است
تو بهین مظهر انسان به معنای اعمی / بابی انت وامی
چون بود آدم کامل غرض از خلقت عالم / پس به ذریه آدم
جز شما مهد نبوت نبود چیز مهمی / بابی انت وامی
عاشق توست که مستوجب مدح است و معظم / منکرت مستحق ذم
بی تو ای شیر خدا سبحه و دستار مسلمان / شده بازیچه شیطان
این چه بوزینه که سرها همه را بسته به دمی / بابی انت وامی
لشکر کفر اگر موج زند در همه دنیا / همه طوفان، همه دریا
چه کند با تو که چون صخره صمّا واصمی / بابی انت وامی
یا علی خواهم آن شعشعه تیغ زر افشان / هم بدوکفر سرافشان
بایدم این لمعان دیده ندانم به چه لمی / بابی انت وامی

«شهریار»

مقدمه

۱-۱ درآمد

انسان شاهکار آفرینش الهی و دارای خلقتی است که همه ابعاد وجود از لاهوت و ملکوت و ناسوت را دربرمی گیرد، موجودی است دارای دو بعد بزرگ روحی و جسمی روح از عالم امر (قل الروح من امر ربی...) و جسم او از عالم خلق است. روح او شامل جنبه های فراوانی چون روح اضافی - اعظم - قدسی - انسانی - ناطقه - نفسانی و غیره و از بعد نفس و جسم دارای ابعاد نفس اماره - لوامه - مطمئنه - راضیه - مرضیه - زکیه و غیره می باشد انسان موجودی صاحب عقل است و معاش و دنیای خود را به واسطه آن تدبیر می کند و قلب منبع احساسات و عواطف و محل تجلی اشراقات ربانی است. این موجود با داشتن همه این ابعاد و استعداد و قابلیت ها در دنیا به ضرورت تقدیر و اراده راهی را می پیماید و به پیش می رود. راهی که برخلاف سایر حیوانات از روی غریزه و از پیش تعیین شده نیست و اگر مراتب سلوک الی الله را به خوبی پیماید و منازل و مقامات معنوی را یکی پس از دیگری پشت سر بگذارد و در وادیهای عرفان رو به رشد و ترقی و کمال گام بردارد به مقامات والایی خواهد رسید که بالاترین مرتبه آن فناء فی الله و بقاء بالله است، مظهر اسماء و صفات الهی گردیده به مقام خلیفه الهی در زمین و واسطه فیض بین خلق و مخلوق عروج خواهد کرد. و به او «انسان کامل» گفته می شود. و از او به اسامی و تعبیری همچون خلیفه الله، انسان کامل و برتر و آرمانی، پیر، شیخ، ولی، اوتاد و ابدال، امام، خضر، سلیمان زمان، جام جهان نما و جهان بین، اکسیر اعظم، صاحب زمان، کامل، مکمل، قطب، تریاق اعظم، هادی، مهدی و غیره یاد می شود که همه از یک حقیقت سخن گفته اند.

هدف غایی آفرینش خلقت همین انسان است که مصداق و نمونه اتم و اکمل آن انبیاء الهی و کاملترین نمونه آن وجود مقدس پیامبر اکرم (ص) و در روزگار ما مهدی موعود(عج)، حجت خداست. زمین هیچ گاه از وجود انسان کامل خالی نبوده و نخواهد بود زیرا واسطه ملک و ملکوت و آسمان و زمین است، او آینه تمام نمای جمال و جلال الهی است و انسانها انوار معنوی و فیوضات ربانی را به واسطه وجود او و به تناسب شایستگی مقام و مرتبه وجودی از او دریافت می کنند.

بنیان رساله حاضر بر پایه تلاشی است در جهت بررسی ویژگی های انسان کامل در آثار عطار نیشابوری به ویژه در اثر معروف و ماندگارش منطق الطیر که در هشت فصل تدوین یافته است.

در این پژوهش ابتدا خلاصه‌ای از زندگی و آثار این شاعر و عارف بزرگ قرن ششم و هفتم هجری قمری به رشته تحریر درآمده و پس از آن بحث انسان و ماهیت و ابعاد وجودی او را مورد بررسی و تحقیق قرار داده و اسطوره های خلقت، جنبه های گوناگون وجود انسان، جایگاه او در نظام آفرینش، هدف آفرینش به ویژه هدف از خلقت انسان، قوای جسمی و روحی، طبقات مردم از دیدگاه های متفاوت، درجات وجود انسان، خلقت صوری انسان و آنچه در مورد انسان و بحث راجع به انسان ضروری به نظر می رسیده تدوین گردیده، واژه کلیدی دیگر که مورد مذاقه و مطالعه قرار گرفته واژه کمال و کامل است که از ابعاد گوناگون، مانند دیدگاههای مکاتب و ادیان راجع به کمال و انسان کامل، موانع رشد و کمال و معنی و مفهوم حقیقی کمال و انسان کامل، ویژگی های انسان کامل از دیدگاه بعضی از عارفان و بزرگان، و ویژگی های انسان کامل از دیدگاه عرفانی عطار هم در شاخه نظری و هم در شاخه عملی مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است.

امید است با لطف و عنایت الهی، این بضاعت مزجانه به دیده اغماض و بزرگواری نگرسته شود. در اینجا لازم و ضروری می دانم که صمیمانه از زحمات و بزرگواری استاد محترم خانم دکتر معین الدینی که با سعه صدر همواره اینجانب را راهنمایی فرمودند و همچنین استاد مشاور جناب آقای دکتر زمانی که سعادت شاگردی ایشان را در دوره ارشد ادبیات داشته ام و استاد دکتر نصر و دکتر قانونی و دکتر میرزانی و همه دست اندرکاران تحصیلات تکمیلی و نیروهای آموزش به ویژه خانم تیموری و همچنان از پدر و مادر بزرگوار و همسر مهربانم قدردانی و تشکر می نمایم.

۲-۱ بیان مسأله

در این پایان نامه موضوع انسان کامل از دیدگاه عرفانی عطار نیشابوری و آراء و نظریات مختلف راجع به انسان کامل و عناوین و تعابیر گوناگونی که از انسان کامل شده مانند پیر، ولی، بلندان، مرد دین و راه بین و... مورد بررسی قرار خواهد گرفت و نیز به این امر پرداخته خواهد شد که قبل از

عطار وحتى قبل از اسلام بزرگانی چون افلاطون و ارسطو راجع به انسان کامل سخن گفته و اظهار نظر کرده اند.

۱-۳ سوالات اصلی تحقیق

بنابراین مسأله اصلی آن است که انسان کامل کیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟ در این پژوهش

سعی بر این است که به سؤالات زیر از دیدگاه عطار پاسخ داده شود:

۱-۳-۱ دیدگاه این عارف بزرگ راجع به انسان کامل چگونه است؟

۱-۳-۲ تعریف دقیق انسان کامل چیست؟

۱-۳-۳ آراء و نظریات از دیدگاه نویسندگان و شعرای عارف و غیرعارف چگونه است؟

۱-۳-۴ تاریخچه پیدایش تفکر انسان کامل از کی و از چه کسانی است؟

۱-۳-۵ دیدگاه عطار راجع به انسان کامل و اشتراک و افتراق آن با دیگر عرفا چیست؟

۱-۳-۶ موضوع انسان کامل با چه زمینه‌های عرفانی رابطه پیدا می‌کند؟ آیا انسان بدون پیمودن سیر

و سلوک قادر است به جایگاه انسان کامل دست یابد یا خیر؟

۱-۳-۷ آیا پیر، شیخ، ولی، اوتاد و غیره در شمار انسان کاملند؟

۱-۳-۸ عالی‌ترین نمونه انسان کامل کیست؟

۱-۳-۹ صفات و ویژگی‌های روحی و جسمی انسان کامل چیست؟

۱-۳-۱۰ عطار از چه کسانی در مباحث عرفانی به ویژه موضوع مورد نظر تاثیر پذیرفته و یا بر چه

کسانی تاثیر گذاشته؟

۱-۴ فرضیه‌ها

۱-۴-۱ انسان کامل در اندیشه‌ها و آثار عرفانی دارای نقشی کلیدی است و بسیاری از افکار عرفانی

وی پیرامون انسان کامل شکل گرفته اند.

۱-۴-۲ عطار جایگاه بلند و برجسته‌ای در عرفان اسلامی و طرح انسان کامل دارد.

۱-۴-۳ عطار راهی را که سنایی آغاز کرده و مولان به کمال رسانده پیموده است.

۱-۴-۴ بیان آرا و نظرات عرفای پیشین نظیر قشیری و هجویری که عطار را تحت تأثیر قرار داده اند،
۱-۴-۵ هر یک از پیامبران که داستانهای مربوط به آنها به شکل های مختلف در آثار عطار آمده نماد
و رمزی از انسان کامل هستند و عالیتین جلوه آن را در پیامبر اسلام می توان مشاهده کرد.
۱-۴-۶ انسان کامل دارای سلسله مراتب است و عطار از اصطلاحات متعددی نظیر ابدال و قطب و... برای
این منظور یاد کرده است.

۱-۴-۷ صفات انسان کامل را می توان براساس آثار عطار دریافت.

۱-۵ هدف ها

۱-۵-۱ تعریف انسان کامل

۱-۵-۲ بیان جایگاه عرفانی عطار در میان عارفان

۱-۵-۳ دیدگاه او نسبت به انسان کامل

۱-۵-۴ ارائه تعابیر گوناگون از انسان کامل و بیان تشبیهات و تمثیلات

۱-۵-۵ روشن کردن بخشهایی از ابهام های موجود در آثار عرفانی

۱-۵-۶ تبیین صفات و ویژگیهای انسان کامل براساس نگاه عطار.

۱-۶ کاربردهای مورد انتظار

۱-۶-۱ گشودن چشم اندازی تازه در تحقیقات ویژه این موضوع اساسی یعنی «انسان کامل» در عرفان.

۱-۶-۲ ارائه راهکار در انجام تحقیقات و پژوهشهای مشابه در سایر آثار هم نظیر

۱-۶-۳ آشنا ساختن دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی، علاقمندان به عرفان اسلامی،

پژوهشگران و محققان خاص مسائل عرفانی با این موضوع بنیادی عرفان

۱-۷ نوع تحقیق

این پژوهش از نوع تحقیقات بنیادی و نظری به حساب می آید.

۸-۱ روش تحقیق

این تحقیق به روش کتابخانه ای صورت می گیرد و نتایج آن در شکل نهایی خود به شکل توصیفی و تحلیلی ارائه خواهد شد.

۹-۱ روش و ابزار گردآوری اطلاعات

۱-۹-۱ مطالعه آثار و دیوان عطار

۲-۹-۱ مطالعه منابع مربوط به عرفان به ویژه انسان کامل

۳-۹-۱ جمع آوری اطلاعات

۴-۹-۱ دسته بندی اطلاعات

۵-۹-۱ استنباط و استنتاج شخصی

۱۰-۱ مراحل انجام کار

جهت نیل به هدف اصلی پژوهش، تحقیق و نگارش طی مراحل به شرح زیر آغاز شد. در فصل اول شرح کوتاهی از زندگی و آثار و ویژگی های آثار عطار تهیه و به رشته تحریر در آمد و در فصل دوم ماهیت انسان از دیدگاه های متفاوت مانند دیدگاه روانکاوان و انسان گرایان و اسلام و غیره مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

در فصل سوم پس از ذکر درآمدی در مورد خلقت انسان، اسطوره های خلقت انسان نگاشته شد و در فصل چهارم جنبه هایی از وجود انسان و انواع نفس (نفس لوامه - مطمئنه - ناطقه - و...) بیان گردید و یکی از مهم ترین راههای کسب کمال مبارزه با نفس که همان جهاد اکبر است به رشته تحریر در آمده است و سپس در فصل پنجم مقام و جایگاه بلند انسان در نظام آفرینش و طبقات گوناگون مردم و هدف از آفرینش انسان و قوای انسانی از جمله قوای الهی و حیوانی و طبیعی و درجات وجود او،

انواع روح و در پایان خلاصه‌ای از عظمت مقام انسان از دیدگاه عطار بیان گردیده است و در فصل ششم پیشینه انسان کامل از دیدگاه تصوف و عرفان اسلامی و نظریات بزرگانی چون ابن عربی، عزیزالدین نسفی و.... در مورد انسان کامل و سپس تعبیر عالم صغیر و کبیر و موضوعاتی چون کمال انسان و مراتب انسانها و پیدایش مفهوم انسان کامل و پس از آن اوصاف ولی الله الاعظم به عنوان کاملترین انسان در حال حاضر، حضرات خمس و معنی اسم و صفت در مورد خداوند و سپس طبقاتی از انسانهای کامل (قطب، ابدال) از منابع مختلف جمع آوری و نگاشته شد.

در فصل هشتم راههای دستیابی به کمال انسانی همچون پیروی از پیر، مبارزه ی با نفس، تهذیب اخلاق و خودشناسی و تفکر در آفرینش خود، عبادت و بندگی و توکل به رشته تحریر در آمده. در آخرین فصل ویژگی های انسان کامل از دیدگاه عطار در آثار ذکر شده در فصل اول به ویژه منطق الطیر و بیان این ویژگی ها در عرفان عملی از دیدگاه او مورد بررسی و تحقیق قرار گرفت و در پایان دستاوردهایی که از رهگذر این پژوهش کسب کرده بودم تحت عنوان نتیجه گیری به اختصار ذکر نمودم.

فصل اول

۱-۱ زندگی عطار

شیخ فریدالدین ابو حامد عطار نیشابوری از اجله شعرا و نویسندگان ایران، در قرن ششم هجری قمری می زیسته است.

اطلاع دقیقی از سال تولد او در دست نیست. اینقدر می دانیم که او در نیمه دوم قرن ششم و نیمه اول قرن هفتم می زیسته (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳، ص ۱۱)

وی در اواخر دوره سلجوقی در روستای «کدکن» که یکی از دهات نیشابور بود به دنیا آمد و سپس به ماوراء النهر و هند و عراق و شام و مصر مسافرت کرد و حج بیت الله الحرام به جای آورد، سپس به شهر خود، نیشابور بازگشت و تا هنگام مرگ در آنجا اقامت گزید. او پس از مرگ پدرش به شغل عطاری روی آورد و به مناسبت شغل عطاری، طبابت هم می کرده است و خود در این مورد می گوید:

به داروخانه پانصد شخص بودند که در هر روز نبضم می نمودند

وی علاوه بر طب، پیوسته به خواندن و تألیف مشغول بود و احوال بزرگان عرفان و اخبار واقوالشان را در کتب خود می آورد؛ و نسبت به آنها و عقایدشان راسخ الاعتقاد بود. و طبق منابع موثق در اواسط عمر خود دچار تحولی روحی شد و به عرفان روی آورد.

در مورد چگونگی این انقلاب روحی داستانهایی وجود دارد که درستی آنها از نظر تاریخی معلوم نیست ولی معروف ترین آنها این است که روزی عطار در دکان خود مشغول به معامله بود که درویشی به آنجا رسید و چند بار با گفتن جمله «چیزی برای خدا بدهید» از عطار کمک خواست ولی او به درویش چیزی نداد. درویش به او گفت: ای خواجه تو چگونه می خواهی از دنیا بروی؟ عطار گفت: همانگونه که تو از دنیا می روی. درویش گفت: تو مانند من می توانی بمیری؟ عطار گفت بله، درویش کاسه چوبی خود را زیر سر نهاد و با گفتن کلمه الله از دنیا رفت.

عطار چون این را دید شدیداً منقلب گشت و از دکان خارج شد و راه زندگی خود را برای همیشه تغییر داد. او بعد از مشاهده حال درویش دست از کسب و کار کشید و به خدمت عارف مشهور روزگار رکن الدین رسید و به دست او توبه کرد و به ریاضت و مجاهدت با نفس مشغول شد و چند سال در خدمت او بود.